

UDK 821.163.4.09Đurović D.

Pregledni rad

Sofija KALEZIĆ-ĐURIČKOVIĆ (Podgorica)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

pgstudio@t-com.me

KNJIŽEVNO STVARALAŠTVO DUŠANA ĐUROVIĆA

Jedan od najplodotvornijih književnika međuratnog perioda, Dušan Đurović (Grić, Danilovgrad, 1899–1993), se ostvario kao autor dvadesetomnog djela, u koje spadaju zbirke pripovjedaka, romani i drama *Njegos*, dok je veliki dio njegovih članaka i ogle-da i danas rasut po periodičkim izdanjima. Đurović je diplomirao na Filozofskom fakultetu u Beogradu, 1926. godine. Radio je kao profesor Učiteljske škole u Danilovgradu i Prve gimnazije u Sa-rajevu, đe je proveo najkreativniji dio života. Bio je učesnik Tri-naestojulskog ustanka, 1941. godine. Neposredno po kapitulaciji stare Jugoslavije, Đurović biva uhvaćen i zatočen, prvo u itali-janskim zatvorima u Crnoj Gori, a potom godinu dana u logoru Klosu u južnoj Albaniji. Nakon rata, vratio se u Sarajevo, đe je nastavio književni rad, da bi do penzionisanja radio u Narodnoj biblioteci Bosne i Hercegovine. Njegova knjiga *Snovi i java* bila je zabranjena. Zastupljen je u edicijama *Luča* Grafičkog zavoda Podgorice i *Roman u Crnoj Gori* Oboda sa Cetinja.

Objavio je zbirke pripovjedaka *Među brđanima* (1936), *Ljudi sa kamena* (1940), *Iveri života* (1952), *Ždrijelo* (1954), *U senci brda* (1955), *Priče o ženi* (1959), *Ognjevi* (1965), *Snovi i java* (1969), *Ve-černje priče* (1989) i romane – *Dukljanska zemlja* (1939), *Pre oluje* (1946), *Pod vedrim nebom* (1950), *Zvezde nad planinom* (1956), *Pitoma loza* (1959), *Miris oskoruša* (1972) i *Zov livada* (1989). Đu-roviceva istorijska drama *Njegos* objavljena je 1952, a posthumno publikovani roman *Tuga binjektaša* priredio je Slobodan Kalezić, 2001. godine. Značajan dio Đurovićevog takođe posthumno otkri-venog romana *Nasilje* publikovan je u *Glasniku odjeljenja umjetno-sti CANU*, knj. 15, u Podgorici 1996. godine.

U vrijeme kada je, prvim svojim objavljenim literarnim radovima, ulazio u književnost oko 1930. godine, Đurović je počeo da formuliše vlastita shvatanja o literaturi. Njegovi rani poetički nazori naročito su značajni kao iskaz vlastitih iskustava i književnokritičkih predstava, usmjerenih na literarni i kulturni život datog vremena i sredine.

Ključne riječi: *brda, proza, rat, ustanak, emancipacija, stvaralaštvo, razvoj*

Jedan od najplodotvornijih književnika međuratnog perioda, Dušan Đurović (Grlić, Danilovgrad, 1899–1993) je u Danilovgradu završio osnovnu školu. Gimnaziju je pohađao u Ivangradu, Nikšiću i Podgorici, đe je i maturirao. Diplomirao je na Filozofskom fakultetu u Beogradu. U početku je kao profesor radio u Danilovgradu, a 1929. godine je otišao u Sarajevo, đe je radio kao profesor u Učiteljskoj školi. Bio je učesnik Trinaestojulskog ustanka.

Odmah po kapitulaciji stare Jugoslavije uhvaćen je i zatočen, prvo u italijanskim zatvorima u Crnoj Gori, a potom godinu dana u logoru Klosu u južnoj Albaniji. Nakon rata se vratio u Sarajevo, đe je nastavio književni rad, da bi do penzionisanja radio kao viši bibliotekar u Narodnoj biblioteci Bosne i Hercegovine. Bio je član Sveslovenskog komiteta u Sarajevu, član Savjeta za kulturu BiH, a prije rata član PEN kluba u Beogradu.

U literaturi se javio 1929. godine i od tada je njegovo ime često prisutno u sarajevskim i crnogorskim književnim časopisima i novinama od *Politike* do *Oslobođenja*, od *Srpskog književnog glasnika* i *Pregleda* do *Života*. Naročito je zapažena njegova saradnja u književnom podlistu beogradske *Politike*, u kojoj je objavljivao kratke feljtonske priče. Publikovao je članke i eseje iz kulture i književnosti, ali mu je glavni i osnovni rad bio zasnovan na pripovijetki i romanu. Njegova djela su prevedena na nekoliko jezika. Neko vrijeme je uređivao „Malu biblioteku“, koju je izdavala „Svjetlost“. Za dopisnog člana ANUBiH izabran je 1969. godine.

Đurović se ostvario kao autor dvadesetomnog djela, u koje spadaju romani, zbirke pripovjedaka i drama *Njegoš*, dok je veliki dio njegovih članaka i oglada i danas rasut po periodičkim izdanjima. Njegova knjiga *Snovi i java* je bila zabranjena; zastupljen je u edicijama *Luča* Grafičkog zavoda Podgorice i *Roman u Crnoj Gori* Izdavačkog preduzeća Obod sa Cetinja. Crnogorac rodnom i duhom, on je najduže živio i najvažniji dio života proveo u Sarajevu, đe je bio predsjednik Udruženja književnika Bosne i Hercegovine.

Dobitnik je Nagrade za književnost SANU, Nagrade Društva pisaca Bosne i Hercegovine 1954. godine za zbirku priča *Ždrijelo*; 1956. godine za roman *Zvezde nad planinom*; 1959. godine za roman *Pitoma loza* i zbirku *Priče o ženi*; 1965. godine za zbirku priča *Ognjevi*, Ordena zasluga za narod sa srebrnim zracima, Plakete grada Sarajeva i Nagrade sarajevskog Društva prijatelja umjetnosti „Cvijeta Zuzorić“.

Objavio je zbirke pripovjedaka *Među brđanima* (1936), *Ljudi sa kame-
na* (1940), *Iveri života* (1952), *Ždrijelo* (1954), *U senci brda* (1955), *Priče o
ženi* (1959), *Ognjevi* (1965), *Snovi i java* (1969), *Večernje priče* (1989) i ro-

mane *Dukljanska zemlja* (1939), *Pre oluje* (1946), *Pod vedrim nebom* (1950), *Zvezde nad planinom* (1956), *Pitoma loza* (1959), *Miris oskоруša* (1972) i *Zov livada* (1989). Đurovićeva istorijska drama *Njegoš* objavljena je 1952, a posthumno publikovani roman *Tuga binjektaša* (Obod, Cetinje, 2001) priredio je Slobodan Kalezić uz stogodišnicu autorovog rođenja.

Dušan Đurović se može okarakterisati kao pisac za koga je roman značio trajni izazov i preokupaciju, koji je u ovoj literarnoj formi izrazio kompleksnu viziju života. On se ogledao u čitavoj seriji pripovijednih ostvarenja u kontinuitetu od skoro pedeset godina. Od vremena kad se pojavio u literaturi moguće je pratiti put njegovog umjetničkog izgrađivanja. Mada se uzgredno iskazivao u mnogim formama – u stihu, književnom i pozorišnom prikazu, članku i eseju, polemici, drami – Đurović je po vokaciji primarno prozni pisac koji se prvenstveno ogledao u narativnoj prozi.

U vrijeme kada je, sa prvim objavljenim literarnim radovima ulazio u književnost oko 1930. godine, počeo je da formuliše vlastita shvatanja o literaturi. Njegovi rani poetički nazori naročito su značajni kao iskaz vlastitih iskustava i književnokritičkih predstava, usmjerenih na literarni i kulturni život datog vremena i sredine. U ranoj stvaralačkoj fazi primjećivao je diskontinuitete u književnom životu Crne Gore i iskazivao potrebu za promjenama, prevladavanjem tradicije i idealizacije. Pored refleksija o mladom crnogorskom književniku, uslovima njegovog rada i razvoja, mogućnostima i izgledima na uspjeh, u nekoliko tekstova je pisao o nizu poetičkih pitanja, kako sa stanovišta književne istorije, tako i o određenim problemima u kontekstu aktuelne literarne evolucije (*Zeta* i *Srž*).

Ne samo u ranim prozama, već i kritičkoteorijskim tekstovima iz ova perioda, Đurović je neprestano imao na umu Crnu Goru, njenu kulturnu situaciju i zaostajanje, na jednoj, odnosno mogućnosti razvoja i emancipacije, na drugoj strani. Na više mjesta je naglašavao potrebu nadoknađivanja propuštenog i uspostavljanja kontinuiteta u domaćoj književnosti. Još kao mlad pisac, imao je preciznu predstavu literarnog razvoja, nepogrešivo osećajući da je u Crnoj Gori na pomolu jedna nova književna generacija. Đurović se razvijao u postojanom luku, od miljea zavičaja, preko kompleksnijih sagledavanja problematike Crne Gore, do opsesivne zagledanosti u teme i fenomene jugoslovenskog karaktera i prostiranja.

U ranom periodu kod njega ima poetskog zanosa i idealizacije; u središnjem preovlađuje dublje poniranje u probleme koji okružuju čovjeka ili ispunjavaju njegovu ličnost sa naglašenim psihološkim karakterizacijama, dok u završnom stvaralačkom periodu, ostvarenom nakon dosezanja životnog i produktivnog maksimuma, dominira kritička intonacija i satiričko značenje. Ako ove faze treba konkretizovati pojedinim djelima, onda bi se moglo reći

da prvu simbolično predstavljaju rane zbirke *Među brđanima* (1936) i *Ljudi sa kamena* (1940), drugu – knjige pripovjedaka *Ždrijelo* (1954), *Priče o ženi* (1959) i *Ognjevi* (1965), dok se treća ogleda u većem dijelu proza zbirke *Večernje priče* (1989) i romanima *Miris oskoruša* (1972), *Zov livada* (1989) i *Tuga binjektaša* (2001).

Fabulativnu osnovu pripovjedaka Đurović bi često gradio na anegdotskim motivima, čije bi strukturne elemente potom razvio do prepoznatljivosti u karakterističnim detaljima. U prozama razuđenog sižea, oblikovao bi kazivanje pretežno prema iskustvu „starih majstora“, što znači usporeno i široko, sa čestim digresijama, ne odstupajući od osnovne ideje i lika. U svijetu predmetnosti kojim se bavio nije mogao da izbjegne izvjesnu motivsku jednodušnost, što se neumitno prenijelo kao opšti utisak na globalnom planu. U svim slučajevima rane i međuratne faze, nastojao je da umjetnički oživi jednu poetološku premisu, onu po kojoj je u prozama trebalo ostvarivati sintezu dvije stvarnosti – *realizam društva* i *romantizam prirode*.

U vrijeme kad je ulazio u književnost i afirmisao se u njoj, Đurović je uočavao jednu pojavu u kulturi Crne Gore, o kojoj je, još dok se manifestovala na sceni, smatrao da se piscu nameće problem psihičkog i uopšte mentalnog proučavanja ljudi. Posebno je nastojao da prikaže autentični život čovjeka Stare Crne Gore i Brda, što prerasta u lajtmotiv većeg dijela njegovih ostvarenja. U ovom krugu, on je prvenstveno zapažao bijedu i patnju koje su narasle do neshvatljivih razmjera, a ne poeziju života.

U esejistickoteorijskom prilogu objavljenom u *Zeti* 1937. godine, naročito naglašava one aspekte i detalje iz stvaralačkog procesa koji su karakteristični za njegovu umjetničku „radionicu“, kao što su vjerno slikanje stvarnosti, društvena funkcija književnosti, težnja za inovativnim izrazom i formom, dinamičnom i impresivnom strukturom, te antiromantičarski stav u prikazivanju čovjeka. Kao književni stvaralac, Đurović je proistekao iz primarnih realističkih tokova, domaćih i stranih, što istovremeno znači da se nije osvrtao na književne pomodnosti, naročito one nastale na srpskohrvatskom jezičkom području nakon Prvog svjetskog rata, koje je poznavao, ali prema kojima nije imao afiniteta.

Vremenom političkomoralne krize i socijalnog jada on se postojano bavio na dva plana – umjetničkom i etnološkom. Ukazivao je na okolnost da, uprkos nevjerovatnom razvoju tehnike, čovjek „današnjice“ preživljava kritične dane. Predmetnomotivska podloga većine njegovih ostvarenja je u uskoj vezi sa navedenim shvatanjima, kao da jedno iz drugog proizilazi, što se može sagledati u većini pripovjedaka iz tridesetih godina koje su se našle u zbirkama *Među brđanima*, *Ljudi sa kamena*, *U senci brda* i *Iveri života*.

Premda je u stvaralaštvu uočavao ljudske i društvene negativitete, on se njima nije bavio kao fenomenima ili je to činio uzgredno, već ih je isključivo vidio kao deformisanu stranu stvarnosti, koju je podvrgavao blažoj ili oštrijoj kritici. Glavni junak Đurovićevih pripovjedaka (ako se uslovno zamisli na sintetičan način) je, po pravilu, pozitivna ličnost. On predstavlja afirmativno antropološko iskustvo, oličeno u prilježnom domaćinu i dobrom radniku, pouzdanom čovjeku i privrženiku porodice, pojavi koja ima korijene u bližoj i daljoj tradiciji. U ranoj fazi taj pretpostavljeni junak najčešće je pripadao soju „kućica“, viteškom moralu koji živi od prošlosti i časti. Oslikavajući u značajnoj mjeri ljudske i društvene probleme u crno-bijeloj ravni, on je ovakvog svog junaka (naročito u ukupnoj međuratnoj fazi) iznio na složeniji nivo socijalnih promjena i psiholoških lomova, koje su mu nametale nove životne promjene i problemi.

Datu predmetnost Đurović je realizovao u velikom broju pripovjedaka. Šire gledano, ovđe spadaju svi oni brojni slučajevi u kojima se na različite načine sudaraju staro i novo, svijet koji dolazi i svijet fiksiran u nezaustavljivom propadanju. Privlačila ga je drama ovog sukoba, u ranoj fazi naročito njen socijalni aspekt, da bi kasnije, osobito od sredine pedesetih godina, stvaralačku opciju pomjerao prema psihološkim valerima. Pritom je u primarni plan pripovjedačkih struktura isticao razne pojavne oblike te drame, poklanjajući pažnju aktuelnim problemima koje je donosilo jedno prelomno doba (prvenstveno početak stoljeća i period između dva rata), dok je neuporedivo manje iskazivao kritički odnos prema onim društvenim pojavama koje su se nalazile na zalasku istorijskog i društvenog trajanja (*Priče o ženi, Ognjevi, Snovi i java, Večernje priče*).

Da se radi o posve izgrađenom stvaralačkom stavu ovog autora, vidi se i iz činjenice da je pojave iz svoje bogate umjetničke prakse sam potvrđivao u kritičkim napisima ili u poetičkim eksplikacijama. U jednom od rijetkih takvih radova iz tridesetih godina, objavljenom pod naslovom *Književno stvaranje u Crnoj Gori*, on piše o mladoj generaciji crnogorskih stvaralaca. Đurović je u približno isto vrijeme pisao o onoj već apostrofiranoj pojavi „književnog interregnuma“ iz prethodnih, tj. dvadesetih godina, izražavajući vlastite poetičke premise. Ispoljavao je shvatanje da se književna vrijednost ne konstituiše po strogo autonomnom principu, već da određen uspjeh, makar i relativnih dometa, biva uslovljen izvjesnim društvenim ili još bolje, kako sam kaže „psihičkim“ prilikama. Ovom stvaraocu je jasno da prava vrijednost nastaje kao nešto zagledano u svoju nutrinu, a ne u svoju okolinu, pa otuda gotovo čitavo njegovo romaneskno djelo sadrži naglašene psihološke valere u portretisanju junaka i umjetničkih prizora.

U sferi eksplicitne poetike kod Dušana Đurovića može se naći ono što ima najbolju potvrdu u njegovoj vlastitoj umjetničkoj praksi. On je svjestan da stvarati novu literaturu znači prvenstveno formirati inovantan ugao gledanja na određenu društvenu i ljudsku zbilju, te prevazilaziti retrogradno dejstvo tradicije. Mada nije bio blizak sa pjesnikom Milošem Crnjanskim i njegovim sumatraizmom, direktno je naglasio ono što je kod Crnjanskog već formulisano u *Objašnjenju „Sumatre“*: „Danas se drukče oseća i misli nego pre rata“. Kao konkretizaciju ovog teorijskog stava i iskustva, on je kao oličenje uspjelosti književnosti novoga doba prihvatao Remarka, Sinklera, Gorkog i Tolstoja. U svom umjetničkom radu se trudio da, posredstvom svojih junaka, što adekvatnije i uzbudljivije izrazi novo, poslijeratno oćećanje i misao. U pojedinim pričama (npr. *Planine* iz zbirke *U senci brda*) kočičevskim manirom oživotvorio je sliku planinskog pejzaža. Od 37 naslova iz spomenute zbirke, čak su 24 objavljena kao priče na stranicama *Politikinog* feljtonskog dodatka.

Ako se posmatra razvojni lik Dušana Đurovića kao cjelina, može se reći da se on kao pisac kretao od pojedinačnog ka opštem, od regionalnog ka jugoslovenskom ili južnoslovenskom. Koliko god se bavio opisima i analizama, kao i drugim stvaralačkim postupcima, on je književnost vidio i shvatao kao sintezu. O takvoj sintezi i uopšte integrativnom duhu i funkciji literature govorio je ili pisao u više navrata, ali najiscrpnije i najsystematskije u članku *Deo ili celina* (*Život*, Sarajevo, 1961).

Dušan Đurović nije formulisao svoju eksplicitnu poetiku kao cjelinu ili sistem. Naprotiv, u dugom vremenskom luku, reagujući na pojedine, mahom kulturološke i stvaralačke izazove, on je iskazivao svoja viđenja pojedinih pojava ili problema. Elementi ovako plasirane eksplicitne poetike danas imaju vrijednost, s obzirom na pišćevo potvrđivanje u vremenu i na njihovu moguću upotrebu kao ključa za razumijevanje književnih struktura ovoga pisca.

Mada se primarno javlja kao pjesnik crnogorskog pejzaža i slikar patrijarhalne društvene zajednice u spomenutom ambijentu, Dušan Đurović je znao da se teško može zamisliti kompleksniji literarni zahvat u određenu životnu problematiku i rafinovaniji tretman bez opisa relacije muško-ženskih odnosa. Sama činjenica da je u periodu kraja pedesetih godina priredio tematizovani izbor ovakvih proza pod naslovom nimalo figurativnog značenja *Priče o ženi* (1959), dovoljno ukazuje na pišćevo osnovnu umjetničku orijentaciju. Ne samo u pričama, već i u većini svojih romana, od *Dukljanske zemlje* do *Mirisa oskoruša*, Đurović je pridavao pažnju datoj životnoj manifestaciji, upotpunjujući na taj način tematskomotivski registar svojih proza (*Ljubičice*, *Zapisi*, *Njegova priča*, *Majka*, *U Riginjoj ulici*, *Žuža*, *Dita*, *Žena u crnini*, *Vjeridba* itd.).

Ovaj prozni izbor figurira kao dokaz o određenom autorovom kreativnom opredjeljenju i stvaralačkoj samosvijesti. Od 17 priča iz ove cjeline čak je 12 napisano u međuratnom periodu Đurovićevog stvaranja, tj. između 1931. i 1940. godine, a samo pet priča datiraju iz poznijeg perioda Đurovićevog stvaralaštva, od 1932. do 1937. godine. „Ovaj izbor Đurovićevih pripovjeda-ka“, Risto Trifković je istakao u pogovoru ovoj knjizi, „sačinjen je pretežno po motivskoj crti odnosa muškarac – žena. U dugom vremenskom rasponu njegovog stvaralaštva, autor želi da predstavi jednog Đurovića, što je do sada manje izraženo, kao pisca intimnijih, prisnijih naglasaka, lirskog hroničara nekih ljudskih problema, najdublje čak ljudskih – ljubavi, osjećanja i strasti, viđenih u konkretnim relacijama života“.¹

Najviše Đurovićevih proza zasnovanih na savremenoj tematici se nalazi u zbirci *Večernje priče*, osim nekoliko uvodnih, u kojima dominira rat i posljedice rata, u poznijim mirnodopskim uslovima. U odnosu na narativna ostvarenja iz knjige *Ognjevi*, u značajnoj mjeri se razlikuju po tome što je psihoanalitička dimenzija iz ranijih priča poprimila naboj kritičkog odnosa prema stvarnosti, da bi jedan manji broj izrastao do obrisa i značenja satire. Ovđe se u punoj mjeri potvrđuje ona već izrečena slutnja o Đurovićevom razvojnom luku i radikalnim promjenama njegovog autorskog stava i odnosa prema predmetu svoje umjetničke opservacije. Od većeg broja priča iz ovog motivskog kruga po kvalitetu se izdvajaju *Tišina* i *Narodni čovek* u kojima se kod glavnih junaka životna staza dijeli na dva perioda – na vrijeme vlasti i vrijeme bez nje. Ova podjela se javlja kao vododjelnica koja čini da se prethodni period u životu junaka sagleda u svoj punoći i izoštrenosti na jednoj, i koja uslovljava posve neočekivan razvoj događaja na drugoj strani.

Ostvarenje Dušana Đurovića koje je doživjelo najveću recepciju, ostajući za dugi niz godina u nastavnim programima srednjih škola je njegov prvi roman *Dukljanska zemlja*, publikovan 1939. godine u Beogradu. Preko lika glavnog junaka, simbolično nazvanog Gorčin Knežić, pisac je oslikao cjelokupnu Crnu Goru međuratnog perioda pogođenu nemaštinom, uz cio kompleks etičkih i moralnih pitanja koje ovaj problem podrazumijeva. Predmetnost ovog romana ostvarena je u kontekstu austrougarske okupacije u selu izmaštanog naziva Kalinovo, zbog čega je u prvi plan izbila rodoljubiva tendencija, dok je dubinski prikaz ostvaren naglašavanjem mitski profilisane semantike, što je uočeno rano, još u prikazu Isidore Sekulić na *Dukljansku zemlju* iz 1940. godine.

¹ Risto Trifković: *O piscu i njegovom djelu*, pogovor knjizi: *Priče o ženi*, Svjetlost, Sarajevo, 1959, str. 193.

„U delu g. Đurovića ima istinskih demonskih slutnji i znanja“, Isidora Sekulić je istakla u predgovoru ovom romanu, „znanja pravoga pesnika; onih znanja koja vezuju božansko i čovečno, koja u Gorčina prenose ono što proishodi u staroj Duklji i u staru Duklju prenose ono što proishodi u Gorčinu. Ali ako maknemo od Gorčina, ima u toj istoj knjizi, rekosmo već opširan dnevnik o nečovečnom ujedno kukavnom upravljanju okupacije, o mučenju jednom bez autoriteta i doslednosti, o životu u kojem su poniženi bili i vlast i podvlašćeni, u kojem je nemoguće bilo herojstvo ma koje vrste. G. Đurović nam priča okupaciju, tamo u dolini Zete, bez intervala. A intervali su umetnost; prava slast između dva jada i plača“.²

Đurović oseća Balkan rasno i poetski, te u *Dukljanskoj zemlji* sažima duboke i emocionalne pojedinosti o tajnama Balkana i sudbina crnogorskog naroda, što čini da njegovi stanovnici ne idu dalje „od ratara i okrvavljenog hajduka“. Sekulić smatra da pisci, naročito oni koji su doživjeli stradanja, bilo na frontu, bilo u pozadini, podliježu svojim reminiscencijama i daju se poklopiti monotonijom zapamćenih ili prepričanih činjenica, pa često zaborave da se umjetnosti ne tiče stvarnost kao takva, ni u cjelini, nego samo duhovna projekcija stvarnosti: „Umetnost je nemilosrdna prema životu, prema njegovim ma kako bolnim pojedinostima i tužnim istinama. Umetnost udaljuje podatke, ispira ih i propušta kroz sito; bira, sažima i svodi. Umetnost kaže jedan jedini umetnički detalj mesto dugačke kronike; kaže *pars pro toto*; daje jednu preradu mesto deset činjenica; saopšti nad istinom izmaštanu pojavu mesto istine i stvarnosti“.³

Takođe, važno je spomenuti sponu između Đurovićevih priča i romana. Romanu *Dukljanska zemlja* je prethodio čitav ciklus proza ili proznih fragmenata koji će se ubrzo naći kao pojedinačne predmetne i motivacijske karike u integralnom sklopu djela. I u narednom slučaju ponovilo se isto iskustvo, budući da su piscu kao nukleus za roman *Pre oluje* poslužili djelovi, odnosno pojedinačni motivi priče *Ljudi sa Razvršja*. Najobimniji roman iz ovog niza *Zvezde nad planinom* takođe je izgrađen na identičnom kreativnom iskustvu.

Ne samo u ranoj ili međuratnoj fazi, već i kasnije, kroz sve domene stvaralačkog razvoja, Đurović je suštinski ostao vjeran realizmu – vertikalni njegove umjetničke prakse i bitnim poetičkim načelima svoga pravca. On je na svom dugom kreativnom putu prolazio kroz određene faze i kao pisac doživljavao mijene i preobražaje, ali je realizam bio i ostao njegovo primarno uporište. Prema tradiciji realizma odnosio se tako postojano, pored ostalog

² Isidora Sekulić: *Predgovor knjizi Dušana Đurovića „Dukljanska zemlja“*, biblioteka „Luča“, Grafički zavod, Titograd, 1964, str. 9. (Originalni tekst je objavljen u „Politici“ od 25. februara 1940. godine povodom prvog izdanja knjige).

³ Isto, str. 10.

i zato jer je ona najviše odgovarala njegovom ošćanju stvarnosti i subjektivnim afinitetima. Njegova drama *Njegoš* je štampana u Sarajevu (*Svjetlost*, 1952), a pripovijetka *Smrt pod Lovćenom* takođe u Sarajevu (*Brazde*, 4/ 1951, br. 9–10).

Interesantno je Đurovićevo opredjeljenje da u dramskom obliku predstavi posljednje mjesece Njegoševog života i njegovu smrt, budući da je kao pisac prevashodno bio pripovjedač i romansijer. Ovo je bila jedina drama u Đurovićevom bogatom književnom opusu. „Orijehtacija da piše dramu“, Živko Đurković piše o Đurovićevom opredjeljenju za dramsku izražajnu formu, „vjerovatno je proistekla iz činjenice da su ga postojeća literatura i izvorna građa upućivale na to da tema „svirepo umiranje vladike Rada“, kako bi rekla Isidora Sekulić, upravo iziskuje dramski, a ne epski prosede. Istovremeno, želio je da u taj svoj dramski tekst uintegriše rukovet antologijskih stihova Njegoševih, koji imaju dramski naboj“.⁴

Drama *Njegoš* se sastoji iz tri čina. U prologu je izveden spisak lica sa kratkim odrednicama, razvijen je dijalog, a radnja se odvija u Napulju, Beču i na Cetinju. Enterijer pozornice je detaljno dočaran, a prisutne su simboličke najave kao pratilački elementi dramskog oblikovanja. Dva osnovna motiva u dramu su bolest koja razara Njegoša i stalne prijetnje Omer-paše Latasa da će pregaziti Crnu Goru. Za oblikovanje ovog dramskog teksta piscu su bila inspirativa kako Njegoševa pisma, tako i knjiga Isidore Sekulić o Njegošu, koja je tih godina izašla iz štampe. U predstavljanju likova iz Njegoševog okruženja autor se u najvećoj mjeri koristio knjigom Ljubomira Nenadovića *Pisma iz Italije*.

Pri oblikovanju pripovijetke *Smrt pod Lovćenom* autor je koristio Nenadovića, ali i citate i motive iz Njegoševih djela. Naslovni sintagmem pripovijetke označava simboličnu poruku, budući da sve opisane okolnosti sugerišu da će smrt pod Lovćenom odnijeti prevagu u borbi sa Njegoševim duševnim naporima. „I odmah poslije ove simbolike, Njegoš je neopozivo, na iznenađenje svih prisutnih, postavio zahtjev da se sahrani na Lovćenu“, nastavlja Đurković. „Tako su u ovoj pripovijeci sjedinjeni i usklađeni određeni romantičarski nanosi iz literature, realistički postupci i simbolične naznake“.⁵ Ova pripovijetka je stavljena na čelno mjesto Đurovićevog narativnog izbora *Ždrijelo* (Narodna prosvjeta, Sarajevo, 1956). Svoj odnos prema Njegošu, Đurović je odredio kroz dramu, pripovijetku i kritičko-esejističke priloge u kojima je stvorio originalnu sintezu ove vječito inspirativne teme.

⁴ Živko Đurković: *Njegoš u književnom djelu Dušana Đurovića*, u knjizi istoimenog autora: *Na zavodljivom putu (eseji i ogledi)*, Interpres, Beograd, 2004, str. 58.

⁵ Isto, str. 62–63.

Kao pisac, Đurović je ostajao po strani od radikalizacija u umjetničkom stvaranju, smatrajući ih pomodnom pojavom, ekskluzivnim kapricom ili eksperimentom, u kojim je često sam smisao predmeta sa kojim se eksperimentiše doveden u pitanje. Oštro je polarizovao tradiciju od modernizma ili avangarde i opredjeljivao se za ovo prvo. Jedan broj njegovih ranijih proza odiše dahom pritajenog romantizma, što je kao autorski stav demantovao sam pisac svojim važnijim ostvarenjima iz datog ili poznijeg perioda. Kod njega nema zanosa nacionalnom romantikom, čak ni onda kada govori o vremenima sa prizvukom diskretne mitizacije, što je uočljivo u romanu *Pod vedrim nebom*.

„Nosio sam u sebi oduvijek ideju da prikažem život crnogorskog gorštaka u onom našem tvrdom kamenu“, rekao je Đurović u intervjuu povodom objavljivanja romana *Pod vedrim nebom*, „a to nije tako jednostavno, socijalni i uopšte životni problemi u Crnoj Gori bili su prilično jednostrani, a ne složeni kao u drugim krajevima naše zemlje. Stoga se piscu nameće problem psihičkog i uopšte mentalnog proučavanja ljudi, jer nema neke znatnije razlike u ekonomskom stanju, s obzirom da je u većini naših sela vladala jedinstvenost nemaštine“.⁶

Đurović je bio protiv bilo kakve ideologizacije, a zalagao se za autentično sagledavanje životne zbilje, one koja se javljala kao povezana alka problemu socijalne disharmonije, te cijelom nizu psiholoških i etičkih pitanja koja dati fenomen potencira. Značajne novine u društvu ovoga doba, posebno na književnoj sceni, uslovile su promjenu pozicije umjetnika i njegove društvene funkcije. Nekada je, na primjer, u romantizmu, stvaralaštvo tretirano kao „dar neba“, a stvaralac kao prijemčivi posrednik između neba i zemlje, duh nadmoćan u odnosu na prosečne smrtnike.

Na drugoj strani, veliki realisti su kao enciklopedisti – sinteza znanja, iza kojeg stoji integralno istraživanje, viđenje sa distance i oslon na naučnu misao. Savremeni pisac je mnogo bliži neposrednim tokovima života nego što je bio njegov prethodnik; on reprodukuje realnost, ali je i sam dio takve realnosti. Globalno posmatrano, smatrao je da se funkcija pisca i njegova priroda ne razlikuju u međusobno udaljenim vremenima.

U romanu *Pre oluje* nastojao je da radikalno proširi ugao iz kojeg je sagledavao razne sredine i nivoe jugoslovenskog društva pred Drugi svjetski rat. I pored toga što je predmetnost tretirana iz dezideologizovane perspektive glavnog junaka Kamenka Hajdukovića, autor uvjerljivo dočarava predstavu o jugoslovenskom društvu navedenog vremena kao o društvu socijalne raslojenosti i haotične idejne uzburkanosti opterećene korupcijom:

⁶ Aleksa Brajović: *Razgovor sa piscem romana „Pod vedrim nebom“*, „Pobjeda“, Titograd, 3. jul 1951, str. 2.

„Kamenko Hajduković“, autor navodi na prološkoj granici romana *Pre oluje*, „se ponovo, poslije šest godina vraćao kući, u svoj stari kraj. Sve što je bilo pred njim, sve što ga susreće na putu, bilo je kao pre: i brda i planine i ljudi, isti kamen, isto nebo, kao pre šest... kao pre sto godina. Ali njemu se čini da se sve izmijenilo, umanjilo ili naraslo, i da je jedino dah zemlje i dah kamena ostao nepromijenjen i vječan. Gledao je male kuće, ovdje ondje, sive, stisnute kao krpelje, žučkaste kozje staze, mršavu magarad i otresite preplanelule stanovnike, i podrhtavao od uzbuđenja i jeze, razabirajući jasno, kako se duboko u njegovoj duši jednovremeno, rađaju i miješaju dva jaka i snažna osjećanja: jedno toplo, meko i radosno, a drugo hladno, pusto i oporo“.⁷

I pored često folklorno profilisane fabulativnomotivske strukture djela, Đurovićeva zapažanja na planu filozofskih uopštavanja prije svega imaju vrijednost po sebi, tj. kao opšte iskustvo kojim se distancira čovjek novoga doba od čovjeka u dotadašnjoj istoriji, što je na uspio način prikazao u romanima iz završne stvaralačke faze *Pitoma loza*, *Miris oskoruša* i *Zov livada*. Saglasnost teorijskog posmatranja tamnog segmenta čovjekove egzistencije i umjetničkog viđenja istog predmeta, daju poetičkoj strani dodatni značaj i vrijednost, osobito ako se ona shvati kao instrument za tumačenje Đurovićevih romanesknih struktura.

Glavni junak romana *Miris oskoruša*, Staniša Grujić, bez ostatka prihvata ideje o revolucionarnom preobražaju društva. Nakon Drugog svjetskog rata i učestvovanja u Bici na Sutjesci, on se našao u gradskim i funkcionerskim uslovima. Afera oko publikovanja ovog romana upravo je vezana za njegovu kritičku dimenziju, budući da autor pažljivo vrši presek i analizu svih deformiteta koje je donijelo novo poslijeratno vrijeme oličeno kroz vladajući društveni sloj nekadašnje Jugoslavije. Iako seoskog porijekla (Lipovo) i moralni čistunac, Grujić će vrlo brzo skliznuti u sebičluke „buržoaskih“ privilegija. Romanom *Miris oskoruša* autor daje značajan doprinos kritičkom sagledavanju socijalističkog vremena sredine sedamdesetih godina prošlog vijeka.

„Stanišu Grujića zatičemo u nekom lečilišnom odmaralištu (bakiji)“, Branko Popović piše o fabuli romana *Miris oskoruša*. „Komesar Grujić je preboleo sedam ratnih rana, ali nikako da preboli mirnodopska idejna i moralna povređivanja. I Staniša i društvo u kojem živi izdanci su revolucije. Trebalo je da su i jedinka i zajednica jedinki posrećene i humanizovane potresima revolucije. Tako je pisalo u direktivama ratne idejne „biblije“... Sem u mladalački nepomućenim idejnim zanosima, Staniša samo u *prirodi* nalazi lepotu, čistotu, idejnu harmoniju oblika i smisla“.⁸

⁷ Dušan Đurović: *Pre oluje*, Svjetlost, Sarajevo, 1946, str. 5.

⁸ Branko Popović: *U procepu između prošlosti i budućnosti*, u knjizi istoimenog autora: *Potruga za smislom (kritike i ogledi)*, Srpska književna zadruga, Beograd, 2004, str. 36–37.

Kao predstavnicu novog društvenog sloja koji ni od čega ne preza, autor slika lik Stanišine ljubavnice Zage koja ruši njegove dotadašnje duhovne i moralne oslonce. Supruga Marica, saznajući da je napuštena, izvršava samoubistvo, a njen najstariji sin, student Ranko, kojeg je Zaga htjela uvući u svoju postelju, razbolijeva se i kida veze sa ocem. Na kraju romana, Staniša povrijeđen saznanjem da ga Zaga vara, da mu na poslu pripremaju otkaz, bježi ka svom Lipovu psihički obolivši. Stanišin unutrašnji duhovni demon, koji predstavlja njegovog ličnog dvojnika, otkriva krupne nesaglasnosti između društvenog poretka koji je sanjan i onog koji je realizovan.

„Završni akord bogate, mada neujednačeno ostvarene romansijske produkcije“, Radomir Ivanović piše o načinima oblikovanja Đurovićevih romana, „(*Dukljanska zemlja*, 1939, *Pre oluje*, 1946, *Pod vedrim nebom*, 1950, *Zvezde nad planinom*, 1956, *Pitoma loza*, 1959, *Miris oskoruša*, 1972, i *Zov livada*, 1989) rađen je dvojakom tehnikom: tehnikom *tradicionalnog, realističkog* romana (to je dominantna ravan) i tehnikom *modernog* romana (to je subordinarna ravan), što pisca čini pripadnikom *integralnog* realizma, zajedno sa određenim brojem savremenika u jugoslovenskom književnom prostoru (od Kranjca i Krleže, preko Desnice i Lalića, do Selimovića i Janevskog)⁹.

U vlastitom književnom stvaranju Dušan Đurović je bio u potpunom skladu sa poetičkim projekcijama koje je u raznim povodima eksplicirao. Od mladosti sav utonuo u fizički i mentalni ambijent zavičaja, on je u razvojnom luku, osim romana *Dukljanska zemlja* i *Zvezde nad planinom*, namoderniji izraz svog stvaralaštva ispoljio u romanu *Miris oskoruša* i zbirci proza *Večernje priče*. Đurovićevo patrijarhalno porijeklo i privrženost tradicionalnom moralu i modelu kulture, ali i izrazito kritička matrica i parametar u njegovom ukupnom pripovjedačkom radu, kao autorski otisak i znak prepoznavanja, upadljive su i u njegovom posthumno objavljenom romanu *Tuga binjektaša*.

Romanom *Tuga binjektaša*, nastalim sredinom sedamdesetih godina prošlog vijeka, nakon *Mirisa oskoruša*, Đurović se još jednom vratio temi rata. Od ranijih djela njegovo interesovanje za rat i fenomen pečalbe Crnogoraca u američkim rudokopima je najcjelovitije izraženo u romanu *Zvezde nad planinom*. Fenomene koje je pisac koncipirao u interesovanju za temu rata, po ustaljenom stvaralačkom pravilu je prethodno izložio u nekoliko pripovjedačkih proza (*Čavka*, *Otac*, *Trešnje* i druge). Radi se o motivu najtežih i najdrastičnijih ratnih dioba u narodu, o ideološkoj i vojničkoj polarizaciji, te posljedicama koje proizilaze iz takvih raskola.

⁹ Radomir Ivanović: *Umeće pripovedanja (Književno delo Dušana Đurovića)*, poglavlje: „Put čovjeka je put po mukama“ (*O procesu literarizacije romana*), Pegaz, Bijelo Polje, 2010, str. 86.

Đurović je opisivao tokove i oblike građanskog, tj. bratoubilačkog rata u Crnoj Gori. Riječ je o proskribovanoj temi koja se lagano „uvlačila“ u literaturu. Ono što je bilo plasirano na strukturnoj periferiji omanjeg korpusa Đurovićevih proza, u djelu *Tuga binjektaša* se našlo u narativnom središtu. Osnovnu predmetnost ovog romana predstavljaju deformiteti revolucionarne doktrine na tlu Crne Gore, kasnije nazvanim *lijevim greškama*.

„Đurović za materijalnu podlogu uzima istorijski realitet, to jest stanja i zbivanja u Crnoj Gori u trajanju od oko pola godine, u prvom redu specifična i tragična dešavanja u kolektivnom životu i pojedinačnim egzistencijama između početka jeseni 1941. i početka proljeća 1942. godine“, Slobodan Kalezić navodi u predgovoru ovom romanu. „Istorijski gledano, radi se o preobražajima nakon splašnjavanja ustanka kada rukovodeću ulogu od narodnih prvaka preuzimaju mladi komunisti. Nakon ustaničkog neuspjeha sa personalnim nastaju organizacijske, strateške, ideološke i druge promjene. Od opštenarodnog karaktera, oslobodilački pokret se ideologizuje u revolucionarnom smjeru, populizam se zamjenjuje radikalizacijom, tj. boljševizacijom, od frontovske borbe se prelazi na gerilsku, a rukovođenje se od klasičnog partizanskog preobražava u štabsko-hijerarhijsko“.¹⁰

Nakon poetsko-simboličkog prologa, roman počinje pregovorima partizanskog komandanta Vlada Krvavaca sa italijanskim oficirima. U okupiranom gradu je Krvavčeva žena Zora, sa legalizovanim boravkom zarad ilegalne obavještajne djelatnosti. Đurović je ovaj roman kao odraz vlastitog iskustva koncipirao i kao kritiku stvaranja novog komunističkog svijeta. Da bi se izgradilo idealno, utopistički orijentisano društvo – u Crnoj Gori je trebalo srušiti i uništiti sloj kojem se izgradila zemlja i njen narod u istorijskom trajanju. Takav cilj i put do njega objašnjava upravo junak Vlado Krvavac koji kaže: „Mi lomimo i kršimo istoriju i velikom metlom brišemo lažni romantizam Crne Gore. Mi stvaramo novo vrijeme! (...) Taj neprijatelj u Crnoj Gori nije kapital nego specifična društvena struktura – pleme, bratstvo, porodica. Na taj način ćemo razbiti vjekovnu čvrstu koheziju bratstva i plemena. Među njima će se roditi mržnja i brzo će moralno pasti“.¹¹ Glavni junak izlaže strategiju borbe i obračuna: Kad nekog treba ukloniti, onda se mora naći neko iz tog bratstva, iz te porodice i plemena da to uradi. Ako treba ubiti nekog – *izvršilac treba da bude iz njihovog roda*.

Značajan dio Đurovićevog takođe posthumno otkrivenog romana *Nasilje* publikovan je u *Glasniku odjeljenja umjetnosti CANU*, knj. 15, Podgorica, 1996. godine. Velizar Bošković o ovom ostvarenju piše kao o „tragičnoj druš-

¹⁰ Slobodan Kalezić: *Romani Dušana Đurovića i „Tuga binjektaša“*, predgovor romanu Dušana Đurovića *Tuga binjektaša*, Obod, edicija *Savremena proza*, Cetinje, 2001, str. 8–9.

¹¹ Dušan Đurović: *Tuga binjektaša*, Obod, edicija *Savremena proza*, Cetinje, 2001, str. 35–36.

tvenoj drami, nesrećnim diobama, ideološkim, političkim, nacionalnim i vjerskim, burnim društvenim talasanjima, sučeljavanjima i sunovratima, počesto sa tragičnim ishodištima na makro i naročito, na mikro planu... Kako i sam naslov sugerije, nasilje se na svim prostorima romana javlja u raznim pojavnim oblicima: nad ljudima i ljudskim dobrima, kao snaga koja razara odnose među ljudima i narodima, u poništenju smislova postojanja, u obezvređivanju humaniteta kao književnog principa“.¹² Fabulativnomotivska okosnica romana *Nasilje* se odnosi na dramatične godine Drugog svjetskog rata, u kojima su se ljudi nepomirljivo i surovo zatirali.

Radeći na književnosti, Đurović je aktivno razmišljao i o književnoj kritici. Više puta je izražavao shvatanje bliskosti, zapravo nedjeljivosti ove dvije discipline i kao da ih je držao za dva lica iste medalje. Bio je nezadovoljan stanjem u kojem se nalazila domaća književna kritika, osobito njene „bilješkarske“ varijante. Smatrao je da se tek dubljim zahvatom, kroz esej i studiju može obuhvatiti i dati potpuni lik jednog književnika i odrediti njegova stvaralačka vrijednost. Isto tako je smatrao da su za beletristiku i kritiku, osim talenta, nužni približno isti uslovi – dar posmatranja, moć zapažanja, sposobnost odabiranja elemenata i pravilnog sređivanja činjenica, duh izražavanja, opšta kultura, širi na pogleda i bogato znanje, te upućenost u teoriju i istoriju književnosti.

Sve ove i mnoge druge osobine književni kritičari uglavnom nijesu ispoljavali kada su se sučeljavali sa Đurovićevim knjigama u prvoj poslijeratnoj fazi. Zato je pisac iskazivao ne samo nezadovoljstvo takvim tretmanima i kritičkim viđenjima, već je površnim i neodgovornim kritičarima odgovarao na kritički, pa izvjesno i na polemički način. Do književnosti je on držao kao do veoma značajne djelatne duhovne sfere i stvaralačkog medija, za čije se valjano vrednovanje i adekvatan društveni tretman dosljedno izjašnjavao. Kao formalni izraz takvog stava može se shvatiti njegovo zalaganje da se uspostavi Njegoševa nagrada kao najveće jugoslovensko književno priznanje.

Ako se posmatra i procjenjuje u poređenju sa svojim savremeniciima, tj. sa međuratnom književnom generacijom kojoj je pripadao, vidi se kako se i koliko Đurović u svom i poznijim vremenima „drži“ dobro. Nekoliko darovitih pripovjedača iz međuratnog perioda tek što je zakoračilo na književnu scenu – brzo je sa nje nestalo (Vasilije Leković, Radovan Đonović, Dmitar Đukić). Drugi su u domenu pripovijetke pokušali nešto više, ali bez dovoljno daha – tada već stari Ilija Zlatičanin (*Smuta*), Batrić Marjanović (*Sa dinarskih strana, Narodna duša*), Marko Rakočević (*Moračanke, Iz zaboravljenih krajeva*), Trifun Đukić (*Stari vidici*), Milan Šaranović (*Po zakonu praotaca*).

¹² Velizar Bošković: *Roman „Nasilje“ iz zaostavštine Dušana Đurovića*, u knjizi: *Književna kritika o Dušanu Đuroviću*, izbor, priredio Radomir V. Ivanović, Pegaz, Bijelo Polje, 2009, str. 240–241.

Nekoliko darovitih imena se tridesetih godina prošlog vijeka u prozi tek najavilo, da bi ovi pisci značajna narativna ostvarenja realizovali mnogo kasnije – Radovan Zogović, Milovan Đilas, Mihailo Lalić, Čamil Sijarić i drugi. Jedan od najboljih, Nikola Lopičić, tek što je dospio do pune stvaralačke snage, tragično je završio u ratu. Skoro da bi se moglo reći kako je u ovom vremenu jedino Risto Ratković optimalno ostvario svoje kreativne potencijale u domenu stiha i proze.

Posmatran sa istorijske distance u kontekstu takvih odnosa, Dušan Đurović sa tri veoma zapažene knjige proza iz predratnog vremena (*Među brđanima*, *Dukljanska zemlja*, *Ljudi sa kamena*), ostavlja utisak umjetničke punoće. Znatno kasnije, šezdesetih i sedamdesetih godina XX vijeka, kada su mnogi nestali sa životne i kreativne pozornice, on je u stvaralaštvu ne samo istrajavao, već je realizovao novu, završnu fazu u kojoj je dao neka od svojih „najgušćih“, u izrazu najčistijih i u kritičkom odnosu najreskijih djela upravo u domenu pripovijetke i romana (*Miris oskоруša*, *Večernje priče*, *Zov livada*).

Cjelokupno Đurovićevo djelo, kako zbirke pripovjedaka, tako i romani, treba da prođe kroz nova čitanja, nova tumačenja i vrednovanja. Samo ovakvo novo i produbljeno prosuđivanje može oformiti jednu integralnu predstavu o njemu kao piscu, o njegovom razvoju i mijenama na tome razvojnom putu, o bitnim formalnim, sadržajnim, strukturnim i značenjskim karakteristikama njegovog opusa. U kontekstu novih osvjetljavanja, pripovjedno i još više romansijersko djelo Dušana Đurovića predstavlja se kao pojava i vrijednost koji karakterišu jednu od primarnih dimenzija u izrastanju i formiranju moderne narativne umjetnosti Crne Gore XX vijeka.

Izvori:

- Đurović, Dušan: *Kroz duhovno bespuće*, Srž, Podgorica, 1929.
- Đurović, Dušan: *Naš književni interegnum*, *Život i rad*, br. 43, Beograd, 1931.
- Đurović, Dušan: *Književno stvaranje u Crnoj Gori*, Zeta, Podgorica, 1939.
- Đurović, Dušan: *Socijalni elemenat kod novijih pesnika*, *Zapisi*, Cetinje, 1939.
- Đurović, Dušan: *Pre oluje*, Svjetlost, Sarajevo, 1946.
- Đurović, Dušan: *Razgovor o jugoslovenstvu*, *Duga*, br. 651, Beograd, 1958.
- Đurović, Dušan: *Deo ili celina*, *Život*, br. 12, Sarajevo, 1962.
- Dušan Đurović: *Dukljanska zemlja*, Grafički zavod, Titograd, 1964.
- Đurović, Dušan: *Tuga binjektaša*, Obod, edicija *Savremena proza*, Cetinje, 2001.

Literatura:

- *Autor o „Mirisu oskoruša“ (pismo književnika Dušana Đurovića „Oslobođenju“)*, Sarajevo, 29. VI 1973.
- Bošković, Velizar: *Roman „Nasilje“ iz zaostavštine Dušana Đurovića*, u knjizi: *Književna kritika o Dušanu Đuroviću*, izbor, priredio Radomir V. Ivanović, Pegaz, Bijelo Polje, 2009.
- Brajović, Aleksa: *Razgovor sa piscem romana „Pod vedrim nebom“*, „Pobjeda“, Titograd, 3. jul 1951.
- Đurković, Živko: *Njegoš u književnom djelu Dušana Đurovića*, u knjizi istoimenog autora: *Na zavodljivom putu (eseji i ogledi)*, Interpres, Beograd, 2004.
- Ivanović Radomir: *Umeće pripovedanja (Književno delo Dušana Đurovića)*, Bijelo Polje, IGP Pegaz, 2010.
- Ivanović, Radomir: *Umeće pripovedanja (Književno delo Dušana Đurovića)*, poglavlje: „Put čovjeka je put po mukama“ (*O procesu literarizacije romana*), Pegaz, Bijelo Polje, 2010.
- Kalezić, Slobodan: *Romani Dušana Đurovića i „Tuga binjektaša“*, predgovor romanu Dušana Đurovića *Tuga binjektaša*, Obod, edicija *Savremena proza*, Cetinje, 2001.
- *Književno djelo Dušana Đurovića*, zbornik radova, CANU, Podgorica, 2001.
- Popović, Branko: *U procepu između prošlosti i budućnosti*, u knjizi istoimenog autora: *Potruga za smislom (kritike i ogledi)*, Srpska književna zadruka, Beograd, 2004.
- Racković, Nikola: *Leksikon crnogorske kulture*, Podgorica, DOB, 2009.
- Sekulić, Isidora: *Predgovor knjizi Dušana Đurovića „Dukljanska zemlja“*, biblioteka „Luča“, Grafički zavod, Titograd, 1964.
- Tautović, Radojica: *Savremeni crnogorski pisci*, Cetinje, Obod, 1970.
- Trifković, Risto: *O piscu i njegovom djelu*, pogovor knjizi: *Priče o ženi*, Svjetlost, Sarajevo, 1959.

Sofija KALEZIĆ-ĐURIČKOVIĆ

LITERARY WORK OF DUŠAN ĐUROVIĆ

Summary: One of the most productive writers of the interwar period, Dusan Djurovic (Grlic, Danilovgrad, 1899–1993), came to fruition as the author of a 20-volume work, which includes collections of stories, novels and a play (*Njegoš*), while much of his articles and essays are still scattered today in various publications. Djurovic graduated from the Faculty of Philosophy in Belgrade in 1926. He worked as a professor at the Teacher Training School in Danilovgrad and the First Gymnasium School in Sarajevo, where he spent the most creative part of his life. He participated in the Thirteenth July Uprising in 1941. Immediately after the capitulation of old Yugoslavia, Djurovic was captured and detained, first in Italian prisons in Montenegro and then for a year in the Klos camp in southern Albania. After the war, he returned to Sarajevo, where he continued his literary work and worked at the National Library of Bosnia and Herzegovina until his retirement. His book *Dreams and Reality* was banned. He is represented in the *Luca* editions of the of the Graphic Institute of Podgorica and in *Novel in Montenegro*, Obod from Cetinje.

He has published collections of stories *Among the Highlanders* (1936), *People of Stone* (1940), *Morsels of Life* (1952), *The Gorge* (1954), *In the Shadows of the Hills* (1955), *Stories of a Woman* (1959), *Hearths* (1965), *Dreams and Reality* (1969), *The Evening Tales* (1989) and novels – *Doclean Land* (1939), *Before the Storm* (1946), *Under the Clear Sky* (1950), *The Stars over the Mountain* (1956), *The Dark Grapevine* (1959), *The Smell of the Sorb Trees* (1972) and *Call of the Meadows* (1989). Đurović's historical drama *Njegoš* was published in 1952, and the posthumously published novel *Sorrow of the Binjektas* was edited by Slobodan Kalezić in 2001. A significant part of Djurovic's also posthumously discovered novel *Violence* was published in the Bulletin of the Art Department of CANU, Vol. 15, in Podgorica in 1996.

At the time when he first entered the literature with his first published literary works around 1930, Djurovic began to formulate his own understandings of literature. His early poetic views are particularly significant as a reflection of his own experiences and literary criticisms, focused on the literary and cultural life of a given time and environment.

Keywords: *hills, prose, war, uprising, emancipation, creativity, development*